

TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERE YÖNELİK ENTEGRASYON POLİTİKALARININ EKSİKLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Duygu DUMAN²

ÖZET

Araştırma Makalesi

Türkiye; mirasını devraldığı Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden itibaren kaybedilen topraklardan Anadolu topraklarına doğru yoğun göç süreçleri yaşamış, günümüzde ise hem Avrupa'ya yönelen uluslararası göçün bir güzergâh ülkesi hem de yeni karakterde göç hareketlerinin durağı haline gelmiştir. Böyle bir göç yoğunluğunu tecrübe eden Türkiye'nin; Osmanlı döneminden günümüze kadar çeşitli göç politikaları uyguladığı gözlemlenirken, ülkeye gelen göçmenlerin uyum sağlamasına yönelik bir entegrasyon politikasının ise geliştirilmediği gözlemlenmektedir. Uluslararası göçün yoğun şekilde yaşandığı örnekler olarak karşımıza çıkan Avrupa, Birleşik Devletler, Kanada gibi ülkelerin gerek pratik politikalar şeklinde gerekse de göç yazını içerisinde yoğun bir şekilde göçmenlerin entegrasyon sorununa eğildikleri görülmektedir. 1990'lardan itibaren dünyadaki ve Türkiye'deki sosyal, ekonomik ve politik değişimlere bağlı olarak göç trendleri değişmeye başlamıştır. Çalışmada değişen göç hareketlilikleri ile uyumlu bir entegrasyon politikası geliştirilmesine Türkiye'de eskisinden daha fazla ihtiyaç duyulduğu savunulmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'deki entegrasyon politikalarının eksikliğinin nedenleri tarihsel olarak ele alınmış ve göç alanına ilişkin yeni idari ve hukuki düzenlemelerin entegrasyon politikası oluşumu açısından rolü tartışılmıştır. Çalışmada, Türkiye'de entegrasyona ilişkin bir yazın ve politika geliştirilmemesinde, uzun bir süre boyunca gerçekleşen göçün, eskiden Osmanlı Devleti bünyesinde yer alan coğrafyalardan gerçekleşmesi ve bu nedenle de uyum sorununun ön plana çıkmaması gibi tarihsel nedenlerin etkili olduğu savunulmaktadır. Son dönemde yaşanan göçlerin bu çerçevenin dışına çıkmasının ise, yeni bir politika oluşturulmasını zorunlu hale getiren önemli bir faktör olduğu ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Entegrasyon, Yerel Yönetimler, STK, Göç Politikası.

Jel Kodları: I28, F22, J38.

¹ Bu çalışma, adı geçen yazarın Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir. Ayrıca bu çalışma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen 19/081/07/5 nolu araştırma projesinden üretilmiş bir çalışmadır.

² Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, duygu.duman@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5395-6650>

EVALUATION OF THE LACK OF INTEGRATION POLICIES TOWARDS IMMIGRANTS IN TURKEY³

Duygu DUMAN⁴

ABSTRACT

Research Paper

Turkey has experienced the impacts of intense migration from the territories lost in the last term of the Ottoman Empire, its predecessor, towards Anatolia and recently has become a transit country of migration toward Europe and also a destination country for migrations with differed profiles. Experiencing such an intense mobility of migrants; while various immigration policies have been observed from the Ottoman period to the present day, it is observed that an integration policy aimed at the adaptation of immigrants has not been developed. It is seen that countries such as Europe, the United States, and Canada, which are notably known as the places where international immigration is experienced to a large scale, focus on the integration problem of immigrants intensively both in the form of practical policies and in the migration literature. Since the 1990s, migration trends have begun to change in the world and in Turkey, related to social, economic and political changes. In this study, it is argued that an integration policy compatible with the changing character of migration movements is more essential now. In this framework, the reasons for the absence of integration policies are examined from a historical perspective and the role of new administrative and legal regulations in the development of integration policy is discussed. In the study, it is argued that historical reasons such as the fact that the migrations were from territories once belonged to the Ottoman Empire and hence the issue of adaptation has not come up, has been effective in lack of integration literature and integration policies of Turkey. The exceptional character of recent migration movements in this sense is argued to be one of the factors that necessitate development of a new policy.

Key Words: Migration, Integration, Local Government, NGOs, Migration Policy.

Jel Codes: I28, F22, J38.

³ Bu çalışma, adı geçen yazarın Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir. Ayrıca bu çalışma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen 19/081/07/5 nolu araştırma projesinden üretilmiş bir çalışmadır.

⁴ Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, duygu.duman@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5395-6650>

GİRİŞ

Avrupa, Kanada, Amerika, Avusturalya gibi göç ile kurulmuş ve şekillenmiş ya da yoğun göç hareketlerinin yaşandığı ülkelere bakıldığında göçmenlerin topluma entegrasyonlarına ilişkin kuramların, politikaların ve çeşitli kurumsal yapıların, yasal düzenlemelerin yoğunluğu gözlemlenmektedir. Özellikle Amerika ve Avrupa kıtalarında göçmenlerin entegrasyon sorununun ele alınma yaklaşımlarının tarihsel süreçte değiştiği de gözlemlenmektedir. Öncelikli olarak, Chicago Okulu tarafından asimilasyon kavramı ortaya atılmış ve göçmenlerin; göç ettikleri ülkeye varmaları ile başlayan ve farklı aşamalardan geçerek nihayetinde birkaç nesil sonrasında göç edilen toplumla kaçınılmaz bir asimile olma süreci ile biten bir süreç yaşadıkları ifade edilmiştir (Zincone ve diğerleri, 2006: 2). Daha sonraki dönemlerde çokkültürlülük ve entegrasyon kavramlarının ön plana çıktığı tartışmalar yaşanmıştır. Günümüzde ise gittikçe güçlenen bir göçmen karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı ile paralel olarak yeniden yükselişe geçen bir asimilasyon kavramıyla karşılaşmaktayız.

Yoğun göç hareketlerine sahne olan bir diğer ülke olan Türkiye’de; Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden itibaren Anadolu topraklarına Balkanlar ve Kafkas coğrafyasından kitlesel göçler gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti’nin göç sorunu ile karşılaşması ilk olarak 1683-1699 yılları arasında Avusturya ile yaşanan savaş sonrası başlamış, savaşta alınan yenilgiler sonrası o dönemde iç bölgelere doğru sınırlı ölçekte göçler gerçekleşmiştir (Ağanoğlu, 2013: 33). Osmanlı topraklarına gerçekleşen kitlesel nitelikte geniş ölçekli ilk göçler ise 1856 yılından itibaren Kırım’dan yaşanan göçlerle başlamış ve Kırım göçlerini 1864’te başlayan Kafkas göçleri izlemiştir (Karpat, 2013: 13-14). Kaybedilen topraklardan Anadolu’ya yönelen bu göç dalgaları, Cumhuriyet’in ilk yıllarında da devam etmiş ve önemli bir demografik dönüşümü de beraberinde getirmiştir. 19. yüzyıldan itibaren göç hareketlerinin siyasi niteliğinin ağırlık kazandığı ve göçlerin yeni kurulan ulus-devletlerin nüfusunu düzenlemenin bir aracı olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. Benzer karakterde göç hareketleri Cumhuriyet dönemi boyunca devam etse de 1990’lı yıllardan itibaren uluslararası göçün dünyadaki değişimine paralel olarak Türkiye, Asya ve Afrika coğrafyasından Avrupa’ya geçmek isteyen göçmenlerin rota olarak kullandığı transit bir ülke özelliğini de kazanmıştır.

Türkiye’nin göç ile yakından ilişkili tarihine rağmen, bu göç hareketlerinin ardından göçmenlerin ülkeye entegrasyonlarına ilişkin akademik alanda ve kamu politikaları uygulamalarında anlamlı çalışmalar ortaya çıkmamıştır.

Türkiye, İmparatorluk tarihinin bir mirası olarak eskiden kendi toprakları olan bölgelerden Anadolu'ya göç edenlerle ilgili olarak herhangi bir uyum sorunu görmediği için entegrasyona ilişkin düşünsel ve pratik çalışmalar sınırlı olarak kalmıştır. Bu tarihsel özgünlük, göçmenlerin entegrasyonuna ilişkin düşünsel temellerin ortaya çıkmasında geciktirici bir unsur olmuştur. Toplumsal entegrasyona ilişkin uygulamalar göç dönemleri sonrasında belirli iskan politikaları ve çeşitli kurumların oluşturulması çerçevesinde yürütülmüştür. Bu nedenle de, her bir göçün geçici ve dönemsel olarak sınırlı bir çerçevede değerlendirildiğini görmek mümkündür.

Çalışmanın takip eden bölümlerinde, ilk olarak dünyadaki entegrasyon yazını ve politikalarının tarihsel gelişimi ele alınacaktır. Daha sonra, Osmanlı'dan günümüze Türkiye göç tarihine, uygulanan iskan politikalarına ve göçe ilişkin diğer düzenlemelere değinilecektir. Sonuç kısmında ise günümüze kadar halen bütüncül bir entegrasyon politikasının gelişmişinin nedenleri; tarihsel koşullar, kurumlar ve düzenlemeler üzerinden tartışılacaktır.

1. Göç ve Entegrasyon İlişkisine Yönelik Dünyadaki Yaklaşımlar

Entegrasyon kavramsal açıdan, belirli bir toplumsal sistemi oluşturan her bir parçanın birbiri ile olan uyumunu ifade etmektedir. Göç alanında ise entegrasyon, Uluslararası Göç Örgütü (2015) tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: "hem göç eden hem de göç alan tarafların birbirine uyum sağlamasına ve dolayısıyla birbirleri ile olumlu ve barışçıl bir etkileşimi sağlamaya yönelik olarak taahhütte buldukları uzun süreli ve çok boyutlu bir süreçtir".

Göç alanında entegrasyon tartışmaları büyük oranda ülkelerin tarihsel koşulları, sosyo-ekonomik durumları ve göç konusunda yürüttükleri politikalar çerçevesinde şekillenmiştir. Göç yazınında son zamanlarda entegrasyon kavramının hakimiyetinden söz etmek mümkün olsa da tarihsel olarak farklı süreçlerde farklı kavramların kullanıldığını görmekteyiz. Hatta eski bir kavram olan asimilasyonun geri dönüşünden de bahsetmek mümkündür. Örneğin, Hollanda uzun yıllar boyunca etnik azınlıkları tanıma ve kültürlerarası bir yaklaşım benimseme noktasında öncü bir ülke olmuşken, bu durum, yeni göçmenlere karşı uygulanan yapısal entegrasyon ve kültürel asimilasyon politikaları ile son zamanlarda değişmiştir (Nohl, 2009: 16-17).

Göç yazınında entegrasyon, bir kavram olarak asimilasyon kavramının küllerinden doğmuştur. Asimilasyon, "bütün etnik grupların tabii oldukları ve sonucunda baskın kültür, dil ve değerleri kazanarak benimsedikleri toplumsal süreç" olarak tanımlanmaktadır (Kivisto, 2005: 9). Asimilasyon, Chicago Okulu

tarafından ortaya çıkarılmış ve çıktığı yıllarda da oldukça popüler olmuş bir kavram ve teoridir. Bu teoriye göre, göçmenler, göç ettikleri ülkeye varmaları ile başlayan ve farklı aşamalardan geçerek nihayetinde birkaç nesil sonrasında göç edilen toplumla kaçınılmaz bir asimile olma süreci ile biten bir süreç yaşamaktadırlar (Zincone ve diğerleri, 2006: 2). Robert Park (1921: 138), 1920'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde etnisite ilişkileri üzerine yaptığı sosyolojik çalışmasında 'ırk ilişkileri döngüsü' olarak adlandırdığı bir yaklaşım geliştirmiştir. Buna göre, ırk ilişkileri döngüsü, temas etme, rekabet etme, çatışma, yerleşme ve asimilasyonla biten bir süreç olarak ifade edilmiştir. Park, bu süreci kaçınılmaz, doğrusal ve tersine çevrilemez olarak ele almıştır. Temas kurma, göçmenlerin geldikleri toplumun kültürel değerleri ile tanışmasını ifade etmektedir. Rekabet ise, temasın ilk ve stabil olmayan bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır: bu noktada gruplar birbirine karşı avantajlar sağlamaya çalışmaktadır. Rekabet sonrası daha stabil bir aşama olan yerleşme vuku bulunmaktadır: gruplar arasında belirli eşitsiz ilişkiler ve pozisyonlar toplumsal yapı içerisinde oluşmaya başlamakta ve bu da belirli çatışma durumlarını beraberinde getirmektedir (Alba ve Nee, 1997: 828). Sürecin sonunda ortaya çıkan asimilasyon, bireylerin ve grupların, deneyimlerini ve tarihlerini paylaşarak hafızalarını, tutumlarını ve duygularını birbirine geçirme ve birleşme süreci sonrası ortak bir kültürel hayat noktasında işbirliği yapmalarıyla sonuçlanan bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Park, Burgess, 1921: 735). Park'ı takip eden Milton Gordon (1961: 263), gruplar arası ilişkiler açısından üç sonuç tanımlamıştır: eritme potası, kültürel çoğulculuk ve İngiliz uyum modeli. Eritme potası, farklı etnisite, din ve kültüre sahip insanların kaçınılmaz asimilasyonu ile sonuçlanan bir süreci ifade etmektedir. Çokkültürlülüğün öncülü olan kültürel çoğulculuk, 20. yüzyılın başında oldukça popüler hale gelmiş ve azınlıkların daha geniş bir toplum içerisinde kültürel değerlerini ve alışkanlıklarını koruyabilmelerini ifade etmiştir. İngiliz uyum modelinde ise, göçmenin kendi kimliğinden karmaşık ve uzun olan bir süreç sonunda sıyrılarak göç alan hegemon ülkenin kültürünü benimsemesi söz konusudur. İngiliz uyum modeli oldukça karmaşık ve farklı boyutlar aracılığıyla, özellikle toplumsal yapılar ve kültür ile gerçekleşen bir süreç olarak ele alınmaktadır. Chicago okulu, özellikle kent sosyolojisi alanında ampirik çalışmalarıyla dünya çapında tanınır hale gelmiştir. Bu durum, ekolün ortaya çıktığı tarihsel arka plan göz önüne alındığında anlaşılmaktadır (Fisher ve Strauss, 2010: 503). 1950 ve 1960'lı yıllardaki hızlı kentleşme ve iç göç, sosyolojik açıdan yeni toplumsal sorunlar ve çalışma alanlarının doğmasını sağlamıştır. Her ne kadar sayılan isimler arasında düşünüş farklılıkları olsa da, bu temel arka plan bağlamında bakıldığında genel olarak etkileşimci yaklaşımın,

toplumsal değişim olgusuna odaklandığını ve giderek akıcılaşan bu değişimin bir biçimde akılcı bir denetime tabi olması gerektiğini ifade ettikleri söylenebilir. Dolayısıyla asimilasyon teorisi de Amerika'da bu tarihsel ve sosyolojik temelde hızla değişen toplumun akılcı bir mekanizmayla denetlenebilir olması fikrine dayanmaktadır.

Asimilasyoncu model bir ideal tip olarak, kurumsal bir odakla bireylerin haklarının evrensel düzeyde tanımlanmasına ve aynı zamanda kamusal alandan dil ve dini kimliklerin dışlanmasına dayanmaktadır. Bu modelin iki türü olduğu söylenebilir: devlet yönelimli ve toplum ya da piyasa yönelimli. Fransa'da uygulanan politika genel olarak, entegrasyon politikalarının kültürel homojenleşmeye varmayı amaçlaması ve görece yurttaşlığa kolay ulaşım imkanı sunması bakımından devlet yönelimli bir model olarak görülmektedir. Bu durum, Fransız entegrasyonunun azınlık hakları kavramından ziyade eşitlik ilkesi çerçevesinde şekillenmesinden kaynaklanmaktadır (Zincone ve diğerleri, 2006: 6). Toplum ya da piyasa yönelimli asimilasyon modeli ise ABD ile ilişkilendirilmektedir. Bu modelde, oluşabilecek ayrımcı bariyerleri aşmak için iş piyasasına ve eğitime ulaşmada eşit haklar tanımlanmıştır. Kültürel alanda ise, devlet, tarafsız bir tutumla hiçbir azınlık grubunu desteklemeyerek, farklı kültürlerin bir arada bulunma durumunu sağlamak ve dolayısıyla bir eritme potası öngörülmektedir (Zincone ve diğerleri, 2006: 6).

Asimilasyon kavramı zaman içerisinde, Chicago Okulu'nun göçmen ve azınlıklara ilişkin varsayımlarının gerçekleşmemesi, dolayısıyla, göçmenlerin kendi kültürel kodlarını kuşaklar boyunca aktarabildiğinin ve egemen toplumla tam bir asimile olma durumunun ortaya çıkmadığının görülmesi nedeniyle sorgulanır hale gelmiştir. Asimilasyon kavramının terk edilmişinde teorik olarak gerçekleşen bu sürece paralel olarak Avrupa'da yaşanan gelişmeler de kavramın kullanılmamasında etkili olmuştur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, aşırı milliyetçilik ve faşizm ile baskılanan azınlıkların, yükselen insan hakları anlayışının da etkisiyle kendi kültürlerini korumak istemesinin bir sonucu olarak asimilasyon kavramının kullanımının azaldığı görülmektedir (Heckmann, 2005: 11) Fakat kavramın daha sonraki zamanlarda oluşturduğu izleri takip ettiğimizde, günümüzde asimilasyon kavramının yeniden kullanılmaya başlandığı, literatürde yerini yeniden aldığı görülmektedir. Richard Alba ve Victor Nee de (1997) "Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration" adlı eserlerinde Chicago Okulu tarafından ortaya çıkarılmış asimilasyon kavramının günümüzde de kullanılabileceğine ilişkin savlarını ifade etmektedirler. 2003 yılında, Alman İç İşleri Bakanı Otto Schily'nin "en iyi entegrasyon formu asimilasyondur" ifadesi de son yıllarda

asimilasyon kavramının sadece literatürde değil reel politika alanında da yeniden değerlendirilmeye alındığını göstermektedir (Heckmann,2005: 11-12). Asimilasyon kavramının, göç yazınında yeniden yükselişe geçmesinde, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkelerinde son yıllarda artan göçmen karşıtlığı, yabancı düşmanlığı ve bunların üzerinden yükselen aşırı sağ politikanın da etkisi bulunmaktadır.

Asimilasyon modelinin 1960'larda düşüşe geçmesiyle başlayan süreçte entegrasyon ve çokkültürlülük gibi başka kavramların yükselişe geçtiğini görmekteyiz. Çokkültürlülük modelinin felsefi arka planında çeşitlilik ve hoşgörüyü ilişkin fikirler bulunmaktadır.

Çokkültürlüğün iki alt türünden bahsetmek mümkündür: liberal çokkültürlülük ve işlevselci çokkültürlülük. Liberal çokkültürlülük, Birleşik Krallık, İskandinav ülkeleri ve Hollanda gibi ülkelerin politikalarında görülebilir. Bu modeldeki temel amaç, etnik azınlıkların özgür ve tam olarak ekonomik, toplumsal ve kamusal hayata katılmalarını sağlamak ve aynı zamanda da kendi kültürlerini, geleneklerini ve dillerini korumaya imkan vermektir (Zincone ve diğerleri, 2006: 7). Fakat liberal çokkültürlülük olarak adlandırılan bu politikaların da uygulamaları ülkeden ülkeye farklılıklar göstermiştir. Örneğin, Hollanda'da 1960'lı yılların sonuna kadar devlet ve yerel otoriteler, belirli ölçütlerde etnik gruplara destek sağlamıştır (Vermeulen ve Penninx, 2000). 1979 Azınlık Politikası ile Hollanda etnik grupları destekleyen bir çerçeve ortaya çıkarmıştır. Bu çokkültürcü politika yönetiminde belli etnik grupların kendilerini temsil eden kurumlar oluşturmasına izin verilmekte ve bu kurumların da devlet kurumları tarafından dikkate alınması sağlanmaktaydı. Hollanda, sütunlaşma (pillarisation) modeli çerçevesinde daha önce uygulanan Katoliklerin ve Protestanların ayrı eğitim sistemi, ticari birlikler ve medya kuruluşları oluşturmasını sağlamasından yola çıkmış ve bu durumu etnik azınlıklara uygulamıştır (Rex ve Singh,2003: 6). Bu uygulama, Hollanda'da farklı grupların marjinalleştirilmesinin önüne geçme ve bir arada yaşamaları noktasında yararlı olmuştur fakat, göçmenler konusunda sütunlaşma modeli, etno-kültürel bir Hollanda kimliğinin de pekiştirilmesini beraberinde getirmiştir (Öztaş,2012: 167). Ancak Hollanda'daki bu çokkültürlülük politikaları 1990'ların sonlarına doğru yerini, daha çok Hollanda değerlerinde birleşme ve yurttaşlık hakkına erişimde dil bilme zorunluluğu ve entegrasyon kursları gibi yeni düzenlemelere bırakmıştır (Öztaş, 2012: 169).

İşlevselci model ise, daha çok misafir işçi alan ülkelerin benimsediği bir yaklaşımdır. Bu model, bir yanda siyasi dışlama mekanizmalarına ve kültürel izolasyona diğer yanda ise, göçmen işçi sirkülasyonu çerçevesinde eşit sosyo-

ekonomik erişime dayanmaktadır. Kültürel bağlamda, göçmen işçiler geçici olarak görüldükleri için kendi dil ve değerlerini terk etmeye zorlanmamaktadır. Bu işlevselci yaklaşım çoğunlukla göçmen-karşıtı olarak değerlendirilmiş ve 1990'larda Almanya'nın misafir işçi alımları bu çerçevede değerlendirilmiştir (Zincone ve diğerleri, 2006: 7).

Sosyal entegrasyon, aktörler arasında karşılıklı ilişkilerin ve onların sosyal sisteme karşı tutumlarının yaratılması adına yeni bireylerin sosyal sisteme içerilmesini ifade etmektedir (Heckmann, 2005: 9). Entegrasyon, farklı kimlik gruplarına mensup kimselerin bir arada yaşamalarını sağlayabilecek etkileşime dayalı uygun bir ortamın ortaya çıkarılmasını gerektirmektedir. Entegrasyon, insanların eylemlerinin ve kendilerinin toplumsal yaşamla iç içe geçtiği ve insanlar arasındaki ilişkilerin belirli bir dereceye kadar birbirine bağlı bir hale geldiği süreci anlatması bakımından hem çok aşamalı hem de çok boyutlu bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Asselin ve diğerleri, 2006: 138). Vergin'e göre (2011: 15-17), entegrasyon ile asimilasyonu birbirinden ayıran en temel kriter, entegrasyonun kişilerin iradesi ve gönüllü olma durumuyla ortaya çıkan bir süreç olmasıdır.

Esser (aktaran Heckmann, 2005: 9) entegrasyona ilişkin dört temel aşamadan bahsetmektedir: kültürleşme, yerleşme, etkileşim ve özdeşleşme. Kültürleşme, bireylerin topluma başarılı bir şekilde entegre olmaları için gerek duydukları, o toplumun kültürel standartlarına ilişkin bilgi edinimi ve o standartlara uygunluk sağlanması aşamasını ifade etmektedir. Yerleşme, bireyin toplum içinde belirli gelir ve meslek edinmesi, eğitim, ekonomi ve meslek yapılarında diğer vatandaşlara benzer olarak belirli bir yer edinmesini belirtmektedir. Bu aşama, aynı zamanda bireyin kültürel, sosyal ve ekonomik sermaye biriktirdiği aşamadır. Yerleşme aşamasının önkoşulunu kültürleşme aşaması oluşturmaktadır. Bireylerin, belirli bir toplumun ekonomik, eğitimsel ve toplumsal yapısına nüfuz edebilmesi; öncelikli olarak o bireylerin, ilgili toplumun ilk kültürel kodlarını bilmesini ve bu kodlarla uyumlu hale gelmesini gerektirmektedir. Üçüncü aşama olarak etkileşim, bireylerin karşılıklı sosyal etkileşimlere girerek aktörler arası ilişkiler ve sosyal ağlar oluşturmasını ifade etmektedir. Bu ilişkiler, arkadaşlık ilişkileri, evlilik yoluyla kurulan ilişkiler ya da daha genel manada belirli gruplara üyelik yoluyla kurulan ilişkiler şeklinde gerçekleşebilir. Entegrasyon sürecinin son aşaması olan özdeşleşme ise, bireyin kendisini toplumsal sistemin bir parçası olarak görmesi ve bilişsel ve duygusal anlamda bir "biz" anlayışını geliştirmesini belirtmektedir. Esser (2004) belirttiği her bir entegrasyon aşamasının gerçekleşmesini bir önceki aşamaya bağlamaktadır. Bu aşamalardan sonuncusu olan özdeşleşme aşaması, gerçekleşmesi en fazla zamanı kapsayan ve dolayısıyla diğerlerine nispeten

daha zor olan aşamayı temsil etmektedir. Bu bağlamda, entegrasyon sürecinin tam anlamıyla gerçekleşmesinin birden fazla kuşağı kapsayabileceği ifade edilebilir. Esser'in yaklaşımında yer alan, yerleşme aşaması daha önce genel asimilasyon ve entegrasyon yaklaşımlarında sıkça karşımıza çıktığı belirtilen yapısal entegrasyona tekabül etmektedir. Yerleşme aşamasında bahsi geçen eğitim, piyasa ve çeşitli kurumlara erişim ancak göçmen bireylerin birer vatandaş olarak tanınıp yerli vatandaşlar gibi aynı ve eşit siyasi ve ekonomik haklardan yararlanmaları yoluyla sağlanabilir.

Görüldüğü üzere, göçlerin yoğun olarak yaşandığı Avrupa ve Amerika'da toplumun işleyişinin sağlanmasına yönelik tarihsel olarak sosyo-ekonomik arka plandan etkilenen göç ve entegrasyon politikaları ve teorileri ortaya çıkmıştır. Amerika ve Avrupa'nun kapsamlı bir entegrasyon politikası geliştirebilmesinde göçlerin genel olarak Batı dışı dünyadan gelmesi, sömürge tarihlerinin bir neticesi olarak Avrupa'nın sömürgelerinden göç alması, sosyo-ekonomik gelişmelerini bir anlamda aldıkları göçe borçlu olmaları gibi makro nedenler bulunmaktadır. Göç ve entegrasyon politikaları arasındaki farklılıklar da ise, devletlerin vatandaşlık ve ulus anlayışlarındaki farklılaşmalar, ulusal ekonomik ve siyasi durum gibi etmenler ön plana çıkmaktadır. Osmanlı'dan günümüze kadar en az Avrupa ya da Amerika kadar göç hareketliliğine sahip olmuş Türkiye'de ise kapsamlı bir entegrasyon politikasının gelişmeme nedenleri ise bir sonraki başlıkta irdelenecektir.

2. Türkiye'ye Gerçekleşen Göçlerin ve Göç Politikalarının Kısa Tarihi

Osmanlı Devleti'nin son döneminden bugüne değin Anadolu toprakları göç hareketlerinin yoğun olarak görüldüğü bir coğrafya olagelmıştır. Bu göçler karşısında, göç politikaları zamanın ekonomik, siyasi, demografik, sosyal koşullarına, gelen göçmenlerin kimliğine göre şekillenmiştir. Ancak bütüncül ve uzun vadeli bir göç ve entegrasyon politikası oluşturulamamıştır.

Anadolu'ya göç hareketleri, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde artan toprak kayıpları ile başlamıştır. Tarihte 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Savaşı sonrasında ise Anadolu dışında bulunan Türklere karşı gerçekleştirilen öldürme, işkence ve tecavüz saldırıları nedeniyle göç etmek zorunda kalan süreç başlamış ve 1878-1892 yılları arasında 279.397 Türk Anadolu'ya göç etmiştir (Çetin, 2009: 603). Bu göç hareketleri sonucu göç eden kişilerin sayısına ilişkin muhtelif rakamlar bulunmakta ve birçok yazarın da verdiği rakamlar farklılaşmaktadır. Şimşir (1986: 205-206), 1886-1890 yıllarında 74.753, 1893-1902 yılları arasında 70.603 Bulgaristan göçmeninin Osmanlı'ya göç ettiğini belirtmektedir. Tekeli de (2008, : 151), Balkanlaşma göçleri olarak adlandırdığı bu göçlerde, 1893-1902 yılları arasında Bulgaristan'dan 72.500 kişinin göç

ettiğini, 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında ve hemen sonrasında Balkanlardan 640.000 kadar Müslüman-Türk nüfusun geldiğini ifade etmektedir. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonrasında Osmanlı'ya göç edenlerin sayısını İpek (1994: 174), 1.230.000 olarak vermektedir. 1879-1887 yıllarında Bulgaristan'dan Osmanlı'ya göç eden Müslümanların sayısı 52.731 ve 1879'da Osmanlı'ya sığınan sığınmacıların sayısı ise 515.000 olarak verilmektedir (McCarthy, 1998: 110).

Göçmenlerin sorunlarıyla ilgilenmek üzere Osmanlı Devleti, 1859'da İskan-ı Muhacirin adlı bir komisyon oluşturmuş ve daha sonra bu komisyonun adı 1916 yılında Muhacirin ve Aşair Müdiriyesi Umumiyesi olarak değiştirilmiştir. Bu kurum, daha önce Şehremaneti İdaresi ve yerel yönetimlerin görevleri arasında bulunan göçmenlerin karşılanması, barınacak yer bulunması ve çeşitli ihtiyaçlarının karşılanarak yerleşecekleri bölgelere sevkıyatı ile ilgilenmiştir (Kale, 2014: 264). 19. yüzyıl içinde ve 20. yüzyıl başlarında bu komisyonun yetkileri genişletilmiş, İmparatorluğun son yıllarında ise komisyon, sadece mülteci sorunlarıyla değil yurttaşlık ve dolayısıyla kimlik sorunlarına bakan başlıca makam haline gelmiştir (Kasaba, 2012: 138).

1800'lü yılların sonundaki bu göç hareketleri 1900'lü yıllarda da kaybedilen topraklar ile devam etmiştir. 19.yüzyıla gelindiğinde ise dünyadaki siyasi yapılanmanın da değiştiği ve bu durumun İmparatorluğu da etkilediği görülmektedir; göç artık sadece kaybedilen savaşlar ve topraklar nedeniyle değil aynı zamanda, yeni oluşmaya başlayan bağımsızlaşma ve ulus-devlet kurma hareketlerinin sonucu olarak da gerçekleşmeye başlamıştır. 19. yüzyılda kapitalizm, Doğu Avrupa'ya yayılmaya başladığında, milliyetçilik ideolojisinin aracılığıyla ulus-devlet yapısının da yaygınlaşmasına yol açmıştır. Yeni burjuva sınıfı, mülkiyet hakkını güvence altına alacak bir düzen, ihtiyacı olan emeği topraktan koparma ile sınırlı bir özgür emek rejimi, sermaye birikimi olanaklarını kullanmak ve kendisinin kullanabileceği bir milli para istemekteydi (Kazgan, 1970: 317). Bütün bu yeni gelişmeler hem iç hem de dış göçlerin artmasında önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti de kaybettiği demografik gücünü dışardan gelen göçlerle ikame etme yoluna gitmiştir.

Osmanlı'da 19. yüzyılda küçük ve orta ölçekli girişimler mevcuttu ve küçük bir araziye sahip aile girişimleri, üretimin temel birimi olarak bulunmaktaydı. Bu küçük araziye sahip kimseler, daha büyük toprak sahiplerine toprak kirasını ürünle ödeyen birer kiracı konumundaydılar. Dönemin vergilendirme sistemi içinde küçük köylünün vergilendirilmesinin daha kolay olması ve merkezi hükümete sorun çıkarma durumunun büyük toprak sahiplerinden daha az olması nedeniyle küçük ölçekli köylü üretimi

teşvik edilmekteydi (Pamuk, 2016: 61). 1870'lerden sonra gerek Balkanlar gerekse de Kafkaslar'dan Anadolu'ya göç eden nüfus da bu politikanın bir uzantısı olarak küçük arazilere yerleştirilmiş ve bu küçük köylü tarımının güçlendirilmesi hedeflenmişti (Pamuk, 2016: 61). Osmanlı döneminde izlenen bu politikalar bize içerde savaşlarla azalan nüfusun ve buna bağlı olarak azalan tarımsal faaliyetin dışardan gelen göçmenlerle telafi edildiğini göstermektedir. Ayrıca, gelen göçmenlerin de bu şekilde ülke ekonomisine ve toplumsal yapıya uyumu sağlanmak istenmiştir.

Tekeli de (2007: 452), 1860'lı yıllardan sonra devletin, Muhacirin Komisyonları oluşturarak göçmenleri Trakya ve Anadolu'ya sistematik bir şekilde yerleştirme politikası izlediğini ve bu yerleştirme politikasında memur ve ilmiye sınıfının kentlere, diğer göçmenlerin ise azalan tarımsal faaliyetleri arttırma amaçlı kırsal alana yerleştirildiğini belirtmektedir. Kırım Savaşı sonrasında Osmanlı ekonomisinde kıt olan faktörün emek olması sonucu, Sultana bağlılık yemini ederek gelen göçmenler, devlet tarafından toprak verilerek Anadolu'ya yerleştirilmiş ve Anadolu'ya yerleşenlerden 6, Rumeli'ye yerleşenlerden ise 12 yıl boyunca vergi alınmayacağı karara bağlanmıştır (Tekeli, 2007: 452-453).

Osmanlı döneminde göçmenlerle ilgili politikaların kurumsallaşmaya başlaması modern vatandaşlık için düzenlemelerin de yapılmaya başlandığı Tanzimat dönemi denk düşmektedir. İslam dini üzerinden algılanan kimlik ve vatandaşlık durumu, Tanzimat süreciyle başlayan ve 1864'te çıkarılan Vatandaşlık Kanunu ile değiştirilmeye çalışılmıştır. Tanzimat ile başlayan süreçte modernleşmeye giden yolda bazı adımların atıldığı görülmektedir ancak, toplumun eski yapılanmasının izlerini kısa zamanda silmek ve tebaadan vatandaşlığa geçiş çok kolay ve hızlı olmamıştır. Islahat dönemiyle de devam eden bu modernleşme süreci kapsamında 9 Mart 1857 tarihinde göç ve iskânla ilgili yayınlanan bir kararnamede, Sultan'a bağlılık yemini ederek onun tebaasından olmaya ve ülke kanunlarına saygı göstermeye razı olan herkese Osmanlı Devleti'nin kapısının açık olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu kimselerin, dini örflerinin ve adetlerinin yerine getirilmesinde herhangi bir sıkıntı yaşamayacaklarına ve dini bağımsızlıklarının korunacağına yönelik taahhüt verilmekteydi (Karpat, 2013: 53). Devlet yerleşimcilere, herhangi bir bedel beklemeksizin toprak temin edeceğine, vergilerden ve askerlik hizmetinden muaf tutacağına dair söz verilmekteydi. Göçmenler kendilerine devlet tarafından temin edilen toprağı 20 yıl boyunca satamayacak, ayrıca ülkeden ayrılmaya karar verenler devletin temin ettiği bu toprakları geri vermekle yükümlü olacaktır. Bu iskân kararnamesi, çok sayıda insanın Osmanlı topraklarına göç

edebilmesini mümkün kılmak için başka dillere de çevrilmiş ve Avrupa'daki belli başlı gazetelerde yer almıştı (Karpas, 2013: 153-154).

Çağaptay (2009: 7), Balkanlar'daki birçok milliyetçi hareketin homojenlik fikrini dini bir temel üzerine kurduğunu ve din üzerinden uluslaşma durumunun, Osmanlı'nın kendi millet sisteminden kaynaklandığını ifade etmektedir. Osmanlı'da en genel aidiyet, uzun yıllar boyunca, dini esasa dayalı millet topluluklarını temel almıştır. Osmanlı döneminde ağır basan bu din unsuru daha önce bahsedildiği gibi Tanzimat ve İslahat döneminde değiştirilmeye başlanmış, İttihat ve Terakki döneminde ise değişim daha net görülür hale gelmiştir. İttihat ve Terakki, iskan siyasetini mümkün olduğu ölçüde Anadolu'yu etnik açıdan bir tür Türkleştirme planı çerçevesinde gerçekleştirmiştir (Çağaptay, 2009: 17). Bu dönemde Gayrimüslim nüfusa yönelik olarak gerçekleştirilen yerinden etme hareketlerinin aynı zamanda ekonomik nedenleri de bulunmaktadır: Gayrimüslimlere ait sermaye ve mülklerin yeni gelen göçmenlere aktarımı sağlanmış ve böylelikle yerli ve Müslüman bir burjuvazi yaratılması amaçlanmıştır (D. Danış ve Parla, 2009: 134). Ancak din unsuru üzerinden kurulan millet fikrinin etkisinin tamamen sona erdiğini söylemek mümkün değildir. Erken Cumhuriyet döneminde vatandaşlık elde etmek için Türk olmak yerine Osmanlı Müslümanı olmanın ön plana çıktığı durumları görmek mümkündür. Ancak geç dönem Kemalizm'in yükselişe geçtiği yıllarda Türk etnisitesine yapılan vurgu, vatandaşlık ve göçle ilgili metinlerde görülmeye başlanmıştır. Buna göre hükümet, Türk ve Müslüman göçmenleri ülke topraklarına kabul etmekle birlikte bu göçmenlerin nasıl tanımlandığı noktasında bazı değişikliklere gitmiştir. 1931'e kadar Türk vatandaşlığına kabul kararlarında göçmenler, Türk değil Müslüman olarak adlandırılmakta iken 1931 yılındaki metinlerde ise Türk ibaresi yer almıştır (Çağaptay, 2009: 125). Ulus-devlet kurma aşamasının başlarına tekabül eden erken Cumhuriyet döneminde Anadolu nüfusunun Türkleştirilmesi ve bir Türk burjuvazisi yaratılmasının göç üzerinden yürütüldüğü bir diğer durum da Mübadele olmuştur. 30 Ocak 1923'te, "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" gereğince Türkiye'de yerleşik olan Rum Ortodoks dinine mensup olan Türk vatandaşları ile Yunanistan'daki Müslüman dinine mensup Yunan vatandaşları, İstanbul'da bulunan Rumlar ve Batı Trakya'da bulunan Türkler gibi istisnalar haricinde mübadeleye tabi tutulmuşlardır (Okutan, 2009: 227-228). Bu mübadele hareketi sonucu yaklaşık 1 milyon 200 bin Anadolu Rum'u Yunanistan'a gitmiş, 400 bin Rumeli Müslüman'ı ise Türkiye'ye gelmiştir (Aktar, 2012: 32). Mübadeleden anlaşmasından muaf sayılan nüfus yaklaşık olarak 100.000 İstanbul Ortodoksu ve buna denk gelen Batı Trakya Türkü'ydü. Sayıları ve akıbetleri bilinmese de bu mübadele

sonrasında, göç ettirilen kimselerden vatandaşlığı değiştirme yolu ya da kaçak yollarla Anadolu'ya birçok Rum ve Ermeni yeniden gelmiştir (Yönlü, 2018: 120-121). Bu mübadelenin yönetilmesi amacıyla 1923 yılında Mübadele İmar ve İskan Vekaleti kurulmuştur. Bu kurumun oluşturulmasında mübadele ile gelenlerin ani bir kararla göç etmesi ve her iki ülkenin anlaşmalara rağmen mübadillerin mallarını tam anlamıyla koruyamaması, göç ile gelen bu insanların dil sorunu çekmesi ve yepyeni bir sosyo-ekonomik alana girmelerinin yarattığı sorunlar gibi nedenler etkili olmuştur.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren dışarıdaki Türkler belirli bir hiyerarşi çerçevesinde sınıflandırmaya konu olmuş, "Türk soylu"luk söylemine rağmen, bazı grupların Türklüğü daha makbul görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu döneminden miras alınan bu "makbullük hiyerarşisi", Türkiye'nin değişen dış politikası ile yeniden biçimlenmiştir. Erken Cumhuriyet dönemindeki homojen bir ulus yaratma amacının büyük bir ölçüde gerçekleştirildiğinin düşünülmesinin ardından devletin öncelikleri değişmiş ve bu durum göç politikalarına da yansımıştır (D. Danış ve Parla, 2009: 136). Cumhuriyet'in kurulduğu tarihten itibaren Balkanlar'dan gelen göçün diğer göçler arasında ayrı bir yeri olmuştur ve bu durum, diğer göçmenlerin Balkan ve özellikle Bulgaristan'dan gelen göçmenleri ayrıcalıklı olarak görmelerine neden olmuştur. Balkan topraklarından ve özellikle Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen bu kitlesel göç hareketlerine karşın diğer bölgelerden "Türk soyu ve kültürü"nden olanların göçleri oldukça sınırlı kalmıştır. Cumhuriyet'in ilk yılları ve Soğuk Savaş dönemi sırasında Türkiye'nin takip ettiği dış politikalar neticesinde SSCB içinde yaşayan Türk, Tatar ve Çerkez kökenli gruplara mesafe ile yaklaşmıştır (Kirişçi, 1999: 114-115).

Türkiye topraklarına gelmesi beklenen göçmenlerin iskân edilmesi sorunuyla ilgili olarak 31 Mayıs 1926'da "İskân Kanunu" kabul edilmiştir. Bu yasanın ikinci maddesine göre "Türk harsına dahil olmayanlar"ın muhacir olarak ülkeye girişlerine izin verilmeyecektir (Çağaptay, 2009: 135-136). Cumhuriyet'in kurulması ve ilerleyen zaman dilimindeki siyasi ve ekonomik gelişmeler ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'na kıyasla gittikçe daha homojen bir nüfus yarattığı görülmektedir. Çağaptay'a göre (2009: 29), Türklük etrafında bütünleşme, özellikle muhacir Müslümanlar tarafından kolay bir şekilde gerçekleştirilebilmiştir. Çağaptay, bunun nedeni olarak muhacirlerin Kafkasya ve Balkanlar'da sahip oldukları kültürel ve toplumsal kurumlarını terk etmiş olmalarını göstermektedir. Ayrıca Türkçe konuşan Müslümanlar olmaları nedeniyle "Türk dili ve İslam dini altında asimile edilebilir" olarak görülmekteydiler. Bu nedenle Çağaptay (2009: 29-30)

muhacirleri, Anadolu'nun yerel halkı ile ortak toplumsallaşma ve kurumlar aracılığıyla bütünleşmesi kolay bir topluluk olarak değerlendirmektedir.

1934 tarihli İskân Kanunu, "Türk soyu ve kültürü"ne mensup kişilerin gelişini, bir ulus-devlet inşa etme yönünden teşvik etmiştir (Kirişçi, 2000). Kanun bu göçmenlere hızlı bir şekilde vatandaşlık verdiği gibi arazi, çiftlik hayvanı, kredi gibi kolaylıklar da sağlamıştır. Bu nedenle 1934 tarihli İskân Kanunu, akademik çevrelerce ulus-devlet inşa sürecinin dönüm noktası olarak adlandırılmış ve bu yasayla bir yandan Türk soylu ve Türk kültürüne bağlı olan göçmen ya da mültecilerin ülkeye girişi ve entegrasyonları sağlanırken diğer yandan da bu kriteri sağlamayan göçmen ve mültecilerin ülkeye girişi engellenmiştir (İçduygu ve Aksel, 2013: 171).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Türkiye 1950-51 yılları arasında Bulgaristan'dan yoğun bir göç dalgası ile karşılaşmıştır. 1950-60 arası yıllar aynı zamanda Türkiye için kentleşme hızının ve buna bağlı olarak kırdan kente göçün başladığı yıllar olmuş ve bu gelen kitlesel göç ile de demografik yapıda yeni bir değişim meydana gelmiştir. 1950-1951 yıllarında göç eden Bulgaristan göçmenlerinin yerleşim politikası, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki göçmenlerin yerleşimi için gözetilen politikadan farklılaşmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında göçmenlerin yerleşimi için ayrı köyler ve yerleşim birimleri oluşturma yoluna gidilmişken 1950-51 yıllarındaki göçmenlerin iskanı için, mevcut olan yerleşim birimlerine birkaç hane yerleştirilmesi öngörülmüştür. Doğanay (1997: 197), 1950-52 yıllarında gelen Bulgaristan göçmenlerinin, iskanlı göçmenler olarak mevcut yerleşim yerlerine dağınık şekilde yerleştirildiğini bazı durumlarda yeni yerleşim birimleri oluşturma yoluna gidildiğini belirtmektedir. Bu politika değişikliğinin arkasında, ekilebilir arazilerin Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren tapulandırılmaya başlanmasının yattığı söylenebilir (Kayapınar, 2012: 385). Ancak, 1950-51 göçmenleri için devletin yardım ve desteği devam etmiştir. Bu tarihlerde gelen göçmenler, beş yıl boyunca arazi, bina ve diğer vergilerden muaf tutulmuştur. Ayrıca, devletin bu yardımlarının yanı sıra göçmenler için oluşturulan yardım oluşumları da ortaya çıkmıştır. Bu yardım kuruluşları Celal Bayar tarafından kurulan "Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği" adı altında toplanmıştır (Yönlü, 2018: 179-180). 1950-51 göçünün hemen ardından Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği aracılığıyla toplanan maddi ve aynı yardımların büyüklüğü de yerel halkın Bulgaristan göçmenlerini olumlu karşıladığı şeklinde yorumlanabilir. Bu yardımlar yaklaşık olarak 15 milyon lirayı bulmuştur (Çolak, 2013: 131). Bu dönemde kitlesel bir başka göç hareketi de Yugoslavya-Makedonya topraklarından gerçekleşmiştir. Bu göçlerin arkasındaki itici faktörler bu coğrafyalardaki Müslümanların azınlıklar olarak görülmesi ve buna bağlı sorunlar yaşaması iken göçlerin Türkiye'ye

yönelmesinin çekici faktörleri ise göç edenlerin tarihsel, kültürel ve dini sebeplerle Türkiye'yi kendilerine yakın bulmaları ve akraba ve yakınlarının hali hazırda Türkiye'de bulunmasıdır. 1960'lı yılların sonunda Bulgaristan'dan tekrar bir göç dalgası yaşanmıştır. 1968-1979 yılları arasında gerçekleşen bu göçün nedeni 1950 Bulgaristan göçü sırasında sınır kapılarının kapanışı nedeniyle birbirinden ayrı kalan ailelerin birleştirilmesidir. Bu parçalanmış ailelerin yeniden bir araya gelmesi için Türk ve Bulgar yetkililer 1967 Ocak ayında görüşmelere başlamış ancak bu görüşmelerde herhangi bir sonuca varamamıştır (Şimşir, 2012: 343). Daha sonra yapılan görüşmelerde ise bir anlaşmaya varılabilmiş ve imzalanan bu anlaşma çerçevesinde göçmenler, serbest göçmenler olarak Türkiye'ye gelebilmişlerdir. Görüşmeler sonrasında Bulgaristan Türklerinin Türkiye'deki akrabaları, Başbakanlık Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü'ne ve Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na dilekçeler vermeye başlamıştır. Verilen bu dilekçelerde Türkiye'deki akrabalar, gelecek akrabalarının barınma ve bakımını üstlendiklerini, devletten herhangi bir yardım beklemediklerini de belirtmek durumundaydılar (Şimşir, 2012: 337). İki ülke arasında yapılan bu anlaşmaya göre 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş Türklerin belirli akrabalarının Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmesine izin verilmiştir. Bu durum, yeni gelen kişilerin entegrasyonunu oldukça kolaylaştırmıştır. Bulgaristan'dan 1960'lı yıllardaki bu Yakın Akriba göçü ile gelen göçmenlerin, daha önceden Türkiye'ye gelmiş ve dolayısıyla ülkeye alışmış ve entegre olan yakın akrabalarının yardımıyla karşılaştığını ve bu göçmenler için bu şekilde bir entegrasyon politikası yürütüldüğü de söylenebilir.

1989 yılında Türkiye yeniden Bulgaristan'dan gelen bir göç ile karşılaşmış 1991 yılında da Irak'tan bir göç hareketi olmuştur. 1989'da Bulgaristan ile Türkiye arasında başlayan nüfus hareketliliği, Bulgaristan'daki asimilasyon politikalarından kaçan Türklerin Türkiye'ye gelmeleri ile sonlanmıştır. Çatır'a göre (2012: 223-224), Türk hükümetinin vizesiz geçişlere izin vermesi ve sonraki süreçlerde takındığı rol, Bulgaristan'dan gelen göçmenleri, Türkiye'ye yerleşip kısa sürede vatandaş olacak göçmenler olarak kabul ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Türk hükümeti göçmenler için çeşitli yasal düzenlemeler yapmıştır. İskan Kanunu'na getirilen Ek Madde-33 ile 1 Ocak 1984 tarihinden sonra Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Türk asıllı kişilerin, Türk kültürüne bağlı iskanlı veya serbest göçmen olarak kabul görmesi kararlaştırılmıştır. Bu göç hareketliliği sonrasında Türkiye'de iş bulma sıkıntısı yaşayanlar geri göç hareketi olarak Bulgaristan'a dönüş yapmıştır. 1989 yılındaki göç hareketinde 321.800 kişinin Türkiye'ye geldiği, diğer taraftan 133.272 kişinin ise Bulgaristan'a geri döndüğü belirtilmektedir (Kayapınar,

2012: 386). Çağaptay (2009: 139-140), 1989 ve 1990'lı yıllarda ülkeye biri Irak'tan diğeri ise Bulgaristan'dan iki ana kitlesel göç hareketi gerçekleştiğini ancak, Bulgaristan göçmenlerinin daha iyi karşılandığını belirtmektedir. Bu durum erken Cumhuriyet dönemi için söz konusu olan makbüllük hiyerarşisinin bir devamı olarak görülmekte ve bu durumun değişmez bir asimetri olarak ortaya çıkmasından ziyade siyasi-ekonomik koşullara göre biçimlenen bir dinamik yapı kazandığı ifade edilmektedir. Türkiye'nin son iskanlı göç hareketliliği, 1992 yılında Ahıska Türklerinin göçü ile gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği'nde dağınık halde yaşayan Ahıska Türkleri, göç etmek isteyenler arasında en zor durumda bulunanlardan başlamak üzere, Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek yıllık sayıyı aşmamak kaydıyla, serbest veya iskânlı göçmen olarak kabul edilmiştir (İnan, 2016: 22).

Türkiye, 1990'lı yılların başından itibaren farklılaşan bir dünyanın yarattığı göç dalgaları ile yüzleşmiştir. Uluslararası göç hareketinin bu dönemde artmasında, neo-liberal küreselleşmecî anlayışın dünyaya hızla yayılması ve Sovyet Birliği'nin çözülerek etnik çatışma ve ayrışma temelli hareketlerin ortaya çıkması etkin olmuştur (Danış, 2004: 217). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra göçte yaşanan bir diğer değişim de 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'ye yönelen göçün kadınsılaşmasıdır. Özellikle Moldova, Ukrayna gibi ülkelerden çocuk, yaşlı ve hasta bakımı, temizlik gibi işler için kadın nüfusun göç ettiği görülmektedir. İçduygu ve Kirişçi (2009: 11), özellikle 1990'lı yılların başından itibaren Türkiye'nin göç açısından transit ülke konumuna geldiğini ve Avrupa Birliği ve eski Sovyet ülkelerinden çok kolay bir şekilde sınır kapıları ve havaalanları gibi giriş noktalarında vize alınarak göç eyleminin gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu kolay göç hareketlerinin bir sonucu olarak 2007 yılına kadar bu bölgelerden 7.2 milyon insanın ülkeye giriş yaptığı belirtilmektedir (İçduygu ve Kirişçi, 2009: 11). Türkiye'ye aynı zamanda Afganistan, Pakistan, Eritre, Myanmar, Sudan ve diğer Afrika ülkelerinden yasa dışı göçlere ve insan kaçakçılığına da sahne olmaktadır. Türkiye'nin 1961'de Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi kısıt nedeniyle, sadece Avrupa'dan Türkiye'ye sığınmak isteyen kişileri mülteci kapsamına alacağını belirtmiş ve bu nedenle de Türkiye'ye yönelen Avrupa dışı göçlerin ciddi bir kısmı yasal düzenlemenin dışında kalmıştır. Avrupa'nın göçe yönelik tutumu ile Türkiye'de son dönemde büyük bir kayıtsız göçmen sorunu oluşmuştur. Bu durum, Türkiye'nin bütüncül bir entegrasyon politikası oluşturabilmesini de olumsuz şekilde etkilemiştir.

Türk hükümeti, uzunca bir süredir Avrupa Birliği ülkelerinin kendilerine yönelmesi muhtemel göçü durdurmaları konusunda yoğun baskısı altında kalmıştır (İçduygu ve Kirişçi, 2009: 14-15). Avrupa Komisyonu,

Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine yasadışı göç ederek gelmiş kimselerin Türkiye'ye geri gönderilmelerini sağlayacak bir geri kabul anlaşmasını imzalaması noktasında yoğun bir çaba harcamış ve 2013 yılında bu anlaşma imzalanmıştır. Türkiye'nin kurumsal ve ekonomik kısıtlılığı, göç kabul etme politikalarında bir boşluk oluşturmuş ve resmi kabul edilme mekanizmalarının bu durumu, göçmenleri kendi çarelerine bakmalarına ve 'de facto entegrasyon' sürecine zorlanmalarına neden olmuştur (Danış, Taraghi ve Perouse, 2009: 443-444). Dolayısıyla, Türkiye'nin önündeki kendi göç politikasını oluşturma yönündeki engeller aynı zamanda entegrasyona yönelik politikaları da geciktirmekte ve olumsuz yönde etkilemektedir.

2013 yılında Türkiye'nin göç politikası açısından önemli bir diğer gelişme, 6548 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ve bu yasaya bağlı olarak oluşturulan Göç İdaresi örgütlenmesidir. Bu yasal düzenlemenin temel amacı, iltica sisteminin kontrol edilmesi, yönetilmesi ve mülteci haklarının uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi olmuştur (Demirhan ve Aslan, 2015: 45). 6548 sayılı YUKK süreciyle, Türkiye'nin göç politikasının düzenlenmesinde tüm sorumluluğun üstlenildiği ve ilgili bütün kamu kuruluşlarının üst düzeyde temsil edileceği Göç Politikaları Kurulu kurulmuştur (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 05.09.2019).

Son olarak, Suriye'de 2011 yılında çıkan iç savaş sonrası Türkiye'ye yoğun bir göç hareketi gerçekleşmiştir. 2019 Temmuz ayı itibariyle Türkiye'deki Suriyeli sayısı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (Göç İdaresi, 25 Ağustos 2019) tarafından 3.622.284 olarak verilmiştir. Suriye'den gelenlerin sayıca fazla oluşu ve farklı dile sahip olmaları ve kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıkları bu grubun entegrasyonunu kamu politikası olarak ele almayı gerektirmiştir. Bu amaçla Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (Göç İdaresi, 24 Ağustos 2019) uyum faaliyetleri yürütmesi kapsamında, kurum bünyesinde, Uyum ve İletişim Dairesi Başkanlığı'nın oluşturulduğu ve bu birimin kamu kurumları, yerel yönetimler, uluslararası kuruluşlarla işbirliği geliştirerek Türkiye'de bulunan yabancıların toplumsal uyumuna yönelik faaliyetler yürütmeye çalıştığı görülmektedir. Ancak, Türkiye'de şuan Suriyeli sığınmacılara geçici koruma statüsü, Irak'tan gelen Türkmenlere geçici ikamet statüsü verildiği görülmektedir. Geçici olarak adlandırılan tüm bu statüler nedeniyle toplumun, gelen kişilere bu adlandırmaların bir yansıması olarak misafir gözüyle bakmakta olduğu belirtilmelidir. Bu durum, bir yandan toplum nezdinde geçicilik algısını oluştururken bir diğer yandan da entegrasyon politikalarına ihtiyaç olmadığı fikrini desteklemektedir.

Suriyeli sığınmacıların zaman içerisinde kamplardan çıkarak kentlere gelmesiyle kent yönetimleri de uyum sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla, özellikle büyük kentlerde sığınmacıların barınma, sağlık, istihdam, ulaşım, eğitim gibi hizmetlerden yararlanma ihtiyaçları ortaya çıkmış ve bu durum yerel yönetimler üzerinde de bir yük yaratmıştır. Ancak temel yerel yönetim birimleri olarak belediyelerin sığınmacılara yönelik çalışmalarında finansal, yasal ve toplumsal bazı engeller ile karşılaşma durumu ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin öz kaynaklarının kısıtlı olması ve büyük oranda merkezi yönetimin bütçesine bağlı olmaları göçe yönelik sosyal yardım yapmalarını mali açıdan güçleştirmektedir. Yasal olarak, belediyelerin sığınmacılara yönelik hizmet götürmesi net bir şekilde belirtilmemiş ve uluslararası göçle ilgili çalışmalarda yetkileri oldukça sınırlı kalmıştır (Akman, 2018: 459). 5395 sayılı Belediye Kanunu'nun 13.maddesinde Hemşehri Hukuku'na dair hükümlerde ikamet temel alınırken, 14.madde "belediye hizmetleri vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur" demektir. Dolayısıyla yasal olarak, ikamet temelli hizmet sunumu ile vatandaşlık temelli işleyiş arasında netlik bulunmamaktadır. Yerel yönetimler, bu konudaki hem mali hem yasal sıkıntıları, özellikle sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı İstanbul'un bazı ilçeleri, Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa gibi kentlerde yerel yönetimler ile STK işbirliği çerçevesinde sığınmacılara yönelik uyum politikaları yürüterek aşmaya çalışmaktadır. Türkiye'de Suriyeli sığınmacılara yardım ve destek amaçlı faaliyet gösteren STK'ların barınma ve beslenme, sağlık, çalışma hakkı ve hukuki destek, eğitim, Suriyeli kadınlara Türkçe öğretme, psikolojik danışmanlık ve meslek edindirme kursları düzenleme, topluma uyum gibi faaliyet alanları bulunmaktadır (Türk, 2016: 147-153). Bu STK'ların ulusal ve yerel işbirliği içerisinde sığınmacıların uyumuna yönelik faaliyetler göstermesi her ne kadar olumlu bir adım olsa da bu durumun yarattığı bazı sorunlar da bulunmaktadır. STK'lar üzerinden gerçekleştirilen yardımlar ve çalışmaların farklılaşması durumu, bazı yerlerde bu STK'ların varlık göstermemesi ulusal boyutta bir entegrasyon politikası oluşturmanın çok gerisindedir. Ayrıca, entegrasyon gibi uzun zaman alıcı ve çok boyutlu bir sürecin STK'lar üzerinden yürütülemeyeceği, devletin bu konuda kapsayıcı ve detaylı bir politika oluşturması gerektiği de açıktır.

SONUÇ

Türkiye'nin bu kısa göç tarihinin de gösterdiği gibi Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren Anadolu coğrafyası sayısız göç hareketliliğine tanık olmuştur. Türkiye, hem dışarı göç veren hem de göç alan bir ülke olarak toplumsal açıdan daima bir dönüşüm içinde olagelmıştır. Bu göçler, özellikle Cumhuriyet ile birlikte ulus-devlet inşasında önemli bir yer tutmuş ve o

dönemki göçlerin yönetimi de demografik yapının yeni ulusa göre düzenlenmesi etrafında şekillenmiştir. Ancak, göçler üzerinden yaşanan bu toplumsal değişimin kurumsal anlamda yönetilebilir olmasına yönelik girişimler zayıf kalmıştır. Türkiye'nin entegrasyon politikası geliştirmemesinde, tarihsel olarak Türkiye'ye yönelen göçlerin eski Osmanlı topraklarından gelmesi önemli bir rol oynamıştır. Ancak, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren ise Türkiye'ye yönelen göçte ciddi bir çeşitlenme gerçekleşmiştir. Sirkeci ve Yüceşahin (2014: 5) de 1990'lı yıllarda Türkiye'deki göçün niteliğinin değiştiğini ve yabancı uyrukluların ülkeye girişlerinin arttığını belirtmektedir. Bu nedenle, geçmişte göçmen entegrasyonuna yönelik ciddi bir ihtiyaç şeklinde belirlemeyen entegrasyon politikası, 1990'lı yıllardan sonraki değişen göç ile birlikte zorunlu ve acil bir ihtiyaç haline gelmiştir.

1990'lardan sonra özellikle Asya ve Afrika kıtasından gelen göçmenlerin transit ülkesi olan Türkiye, göç sonucu ortaya çıkan toplumsal dönüşüm için kapsamlı bir entegrasyon politikası geliştirmemiştir. 2000'li yıllardan itibaren ise dünyadaki entegrasyon sürecinde de gerilemeler görülmeye başlanmış, yabancı düşmanlığı artmış ve göç hareketinin sınırlandırılması sonucunda yasa dışı, kaçak, düzensiz gibi terimlerle tanımlanan göç hareketlerinde artışlar yaşanmıştır. Türkiye, Avrupa ülkeleri tarafından istenmeyen bu göç hareketlerinin yöneldiği coğrafya olarak 2000'li yıllardan itibaren göçmenlerin topluma entegrasyonlarına yönelik daha fazla düzenleme yapma yolunda çeşitli adımlar atmıştır. AB uyum süreci ile göç mevzuatının yenilenerek eylem planları ve strateji belgelerinin hazırlanması, Göç İdaresi'nin kurulması, yerel yönetim birimlerinin göçmenlere yönelik sosyal yardımlar sağlaması ve kente uyum sağlamalarına yönelik politikaları Türkiye'de göçmenlerin entegrasyonuna yönelik son zamanlardaki çalışmalar olarak görülmektedir. Ancak, tüm bu girişimlerin neticesinde bütüncül, uzun dönemli planlayan bir entegrasyon politikası ortaya çıkmamıştır. Uluslararası göç politikaları ve Türkiye'nin imzaladığı anlaşmalar bu noktada geciktirici etkilere sahiptir. Türkiye'deki en kalabalık grup olarak Suriyeli sığınmacılara geçici koruma statüsü verilmesinin sonucu olarak Suriyeli sığınmacıların her ne kadar bu statüden kaynaklanan hakları olsa da etkin bir şekilde sosyo-ekonomik hayata katılmaları zorlaşmaktadır (Çetin, 2016: 201-202).

Türkiye'ye son yıllarda yönelen göçlerin niteliğinin değişmesi nedeniyle göç sorunlarına kısa vadeli politikalar üretmek artık yetersiz kalmaktadır. Göçle gelen grupların doğum ile sayılarının artması ve yeni kuşakların oluşması çok daha kapsamlı ve uzun vadeli bir politikaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, sosyal yardımlar üzerinden yürütülmeye çalışılan kısa vadeli politikalar yetersiz olmaktadır. Yerel ya da ulusal boyutta faaliyet gösteren

göçmenlere yönelik ya da insan hakları temelli STK'ların çalışmaları da politika eksikliğinin açığını kapatamamaktadır. Çünkü öncelikle, göçmenlerin kendi kendine yetebilen hale getirilmesi sosyal yardımlarla ayakta duran durumdan kurtarılması gerekmektedir. Bu gereksinim ise ancak kamusal düzenlemeler ve kapsamlı ve uzun vadeli bir entegrasyon politikasının hazırlanması yoluyla karşılanabilir.

KAYNAKÇA

- Ağanoğlu, H. Y. (2013). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi: Göç. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akman, K. (2018). Göç Yönetiminde Yerel Yönetimler ve STK İşbirliği. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 1(3), 452-466.
- Aktar, A. (2012). Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alba, R. ve Nee, V. (1997). Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration. The International Migration Review, 31(4), 826-874.
- Asselin, O., Dureau, F., Fonseca, L., Giroud, M., Hamadi, A., Kohlbacher, J., Reeger, U. (2006). The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe A State of Art. R. Penninx, K. Kraal ve M. Berger (Ed.), (ss. 134-170). Amsterdam University Press.
- Çağaptay, S. (2009). Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik Türk Kimdir? İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Çatır, G. (2012). Zorunlu Göç Tecrübesinin Devlet Politikalarındaki Yansıması: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitleli Göçün Analizi. N. A. Ş. Öner ve S. G. Öner-Ihlamur (Ed.), Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar içinde (ss. 217-233). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetin, İ. (2016). Türkiye'de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu. Sosyoloji Dergisi, (34), 197-222.
- Çetin, T. (2009). Bulgaristan'dan Türkiye'ye Son Türk Göçünün (1989) Sosyo-Ekonomik Etkileri. Electronic Turkish Studies, 4(3).
- Çolak, F. (2013). Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951). Tarih Okulu Dergisi, (14), 113-145.
- Danış, D. (2004). Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye. Birikim, (184-185), 216-224.
- Danış, D. ve Parla, A. (2009). Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek ve Devlet. Toplumbilim, (114), 131-158.

Danış, D., Taraghi, C. ve Perouse, J.-F. (2009). Immigration to Turkey. A. İçduygu ve K. Kirişçi (Ed.), Land of Diverse Migrations: Challenges of Emigration and Immigration in Turkey içinde , İstanbul Bilgi University Press Migration research (1. ed., ss. 443-637). İstanbul: İstanbul Bilgi Univ. Press.

Demirhan, Y. ve Aslan, S. (2015). Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 23-62.

Doğanay, F. (1997). Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç.

Esser, H. (2004). Does the "New" Immigration Require a "New" Theory of Intergenerational Integration? International Migration Review, 38(3), 1126-1159. doi:10.1111/j.1747-7379.2004.tb00231.x

Fisher, B. M. ve Strauss, A. L. (2010). Etkileşimcilik. T. Bottomore ve R. Nisbet (Ed.), Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi içinde (ss. 501-543). Ankara: Kırmızı Yayınları.

Gordon, M. M. (1961). Assimilation in America: Theory and Reality. Daedalus, 90(2), 263-285.

Göç İdaresi. (2019a). Geçici Korumaya Ait Kayıt İşlemleri. <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumaya-ait-kayit-islemleri> adresinden erişildi.

Göç İdaresi. (2019b). Uyum Hakkında. 24 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda> adresinden erişildi.

Heckmann, F. (2005). Integration and Integration Policies : IMISCOE Network Feasibility Study (Araştırma Raporu). Köln: Leibniz Institut.

İçduygu, A. ve Aksel, D. (2013). Turkish Migration Policies: A Critical Historical Retrospective. Perceptions, (18), 167-190.

İçduygu, A. ve Kirişçi, K. (2009). Introduction: Turkey's International Migration in Transition. A. İçduygu ve K. Kirişçi (Ed.), Land of Diverse Migrations: Challenges of Emigration and Immigration in Turkey içinde , İstanbul Bilgi University Press Migration research (1. ed., ss. 1-17). İstanbul: İstanbul Bilgi Univ. Press.

İnan, C. E. (2016). Türkiye'de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme. Göç Araştırmaları Dergisi, (3), 10-33.

İpek, N. (1994). Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, 1877-1890. Türk Tarih Kurumu yayınları. XVI. dizi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kale, B. (2014). Transforming an Empire: Ottoman Empire's Immigration Policies and Settlement Policies in The 19th and Early 20th Centuries. *Middle Eastern Studies*, 50(2), 252-271.

Karpat, K. H. (2013). Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler. (B. Tırnakçı, Çev.) (1. bs.). İstanbul: Timaş Yayınları.

Kasaba, R. (2012). Bir Konargöçer İmparatorluk Osmanlı'da Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kayapınar, L. (2012). Atatürk, Menderes ve Özal Dönemi Bulgaristan'dan Gelen Göçmenler Üzerine Gözlemler. N. Ersoy-Hacısalihoglu ve M. Hacısalihoglu (Ed.), 89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç içinde , Balkan ve Karadeniz Araştırmaları (1. baskı., ss. 373-395). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Kazgan, G. (1970). Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler. *Mülkiye Dergisi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30(1-4), 313-331.

Kirişçi, K. (1999). Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketlerinin Değerlendirilmesi: 1923-1998. *Bilanço*, 75, 111-121.

Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish citizenship and Immigration Practices. *Middle Eastern Studies*, 36(3), 1-22. doi:10.1080/00263200008701316

Kivisto, P. (2005). The Revival of Assimilation in Historical Perspective. *Incorporating Diversity: Rethinking Assimilation in a Multicultural Age* içinde (ss. 3-29). London: Paradigm Publishers.

McCarthy, J. (1998). Ölüm ve Sürgün. (B. Umar, Çev.). Ankara: İnkılâp.

Nohl, A.M. (2009). Kültürlerarası Pedagoji. (R. N. Somel, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Okutan, M. Ç. (2009). Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Öztan, E. (2012). Göçmenlerin Entegrasyonunda Değişen Modeller:"Çokkültürlü Cennet"ten "Çokkültürlü Drama"ya- Hollanda ve Göçmenleri. N. A. Ş. Öner ve S. G. Öner-Ihlamur (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar içinde* (ss. 161-183). İstanbul: İletişim Yayınları.

Pamuk, Ş. (2016). 19. Yüzyıldan Günümüze Osmanlı Ekonomi Mirası. M. Heper ve S. Sayarı (Ed.), *Dünden Bugüne Türkiye: Tarih, Politika, Toplum ve Kültür içinde*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (1. baskı., ss. 59-66). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Park, R. ve Burgess, E.W. (1929). Introduction to the Science of Sociology. Chicago: The University of Chicago Press.

Rex, J. ve Singh, G. (2003). Multiculturalism and Political Integration in Modern Nation-States: Thematic Introduction. International Journal on Multicultural Societies, 5(1), 3-20.

Sirkeci, İ. ve Yüceşahin, M. M. (2014). Editörden: Türkiye’de Göç Çalışmaları. Göç Dergisi, 1(1), 1-10.

Şimşir, B. N. (1986). Bulgaristan Türkleri. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Şimşir, B. N. (2012). Bulgaristan Türkleri (1878-2008). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tekeli, İ. (2007). Türkiye’nin Göç Tarihindeki Değişik Kategorileri. A. Kaya ve B. Şahin (Ed.), Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri içinde (1. baskı., ss. 447-475). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tekeli, İ. (2008). Göç ve Ötesi. Tarih Vakfı Yurt yayınları. İstanbul: Tarih Vakfı.

Türk, G. D. (2016). Türkiye’de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme. Marmara İletişim Dergisi, (25), 145-157.

Uluslararası Göç Örgütü. (2015). Key Migration Terms. International Organization for Migration. 7 Eylül 2019 tarihinde <https://www.iom.int/key-migration-terms> adresinden erişildi.

Vergin, N. (2011). Kişisel Tarih ve Kimlik İnşası: Nasıl Türk Olunur? Doğu Batı, 56, 11-51.

Vermeulen, H. ve Penninx, M. J. A. (2000). Immigrant Integration: The Dutch Case. Amsterdam: AmsterdamHet Spinhuis.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2019). 5 Eylül 2019 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/gigm-mevzuati> adresinden erişildi.

Yönlü, K. Y. (2018). Batı Eksenli Dünya Düzeni ve Türkiye’ye Gelen Dış Göç Dinamiği Göç Sosyolojisi. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Zincone, G., Caponio, T. ve Carastro, R. (2006). Integration Indicators. Fieri.

